

Elnöki megnyitó.

1916

Elmondotta: Dr. Cholnoky Jenő elnök.

Még dúlnak a csaták, még fegyverben állnak egymással szemközt a legműveltebb nemzetek, de a népek lelkében már ébred ez a békevágy s bár írott szavakban még mindig gyűlöletteljes hangon kiáltanak halált reánk ellenségeink s bár az ellenséges kormányok a reájuk háramló irtóztató felelősség terhe alatt a legocsmányább népámítást viszik véghez: a leszámolás órája nem soká késik már. Valóságos betegség lepte meg az ellenséges értelmiség agyát, lázbetegség, amelynek akut kitöréseiben félrebeszélnek, olyanokat mondanak, amelyeket józan fővel, egészséges állapotban nem mondtak volna, sőt, majd ha elmúlt a láz, majd ha kigyógyulnak a mérgezett agyvelők deliriozus állapotukból, akkor maguk is rémülten fognak felsóhajtani, hogyan beszélhettem, hogyan írhattam így?

Mintha az orvos szemével nézném a beteget, lázas hallucinációit nem hallgatom azért, hogy az értelmetlen szavaknak még értelmét is böngésszem, hanem aggódom a kóros tünet miatt, a meningitisz, az agyvelőgyulladás igen nagyfokú s gyógyítása nehéz.

Igy kell értelmezni Lallemandnak a párisi, Johnsonnak meg a londoni földrajzi társaság előtt mondott, hihetetlenül elfogult félrebeszéléseit. Csak tünete a betegségnek, annak a mérgezésnek, amelyet ellenségeink kormánya és sajtója oltott bele saját nemzetükbe.

Majd ha egyszer elhallgattak az ágyúk, megszűnt a vérpatak, lassankint enyhül majd a láz, kezdenek az emberek nyugodtabban gondolkozni s évek múltán csak mint valami nagy, kínzó betegségre emlékszünk vissza a háborúra. Csak az utcán kopogó féllábúak, az üresen lógó kabátújjak fognak figyelmeztetni bennünket, hogy nem volt álom, hanem szörnyű valóság! Ha akkor majd barátságos összejövetelen megkérdezzük Lallemand urat mi magyarok, hogy hogyan beszélhetett olyan deliriozusan a németekről, akkor azt fogja mondani: hja, akkor más időket éltünk. akkor izgatni kellett az embe-

reket, hogy segítsenek . . . De miben ? . . . Hát a német letörésében . . . De hát miért ? . . . Hát akkor úgy volt, régen volt, talán igaz sem volt, felejtjük el! . . .

Nehéz lesz! Megbocsátani lehet, de feledni soha! Felednünk azt, hogy a legborzalmasabb nemzeti halálra ítélték bennünket, hogy nemzetiségeinkkel akarták megásatni sirunkat, hogy abba aztán beletaszítsanak bennünket? Feledni azt, hogy éhhalálra ítélték bennünket, hogy könyörögjünk nyomorulttá lett életünkért? Feledni azt, hogy minden oldalról reánk támadtak, hogy egy kis nemzetet bérgyilkosnak fogadtak fel ellenünk, hogy aztán nemzetünk virága, legszebb ifjúsága százezerszámra hullott el, vagy nyomorodott meg a rémesen elpusztított harcterekeken? Feledni Uzsokot, Homonnát, Sabácztot, Doberdot? Oh nem! Ezt feledni nem fogjuk soha! Lesz talán ellenségünk, akinek könnyen megbocsájtunk, lesz olyan, amelyiknek ez a most élő nemzedék nem fog megbocsájtani, de annyi bizonyos, hogy felednünk nem lehet és nem is szabad!

Nem szabad pedig azért feledni, mert nem szabad megtörténnie, hogy ez a nemzet még egyszer ilyen borzasztó veszedelembé kerüljön. Irtóztatóan fel kell fegyverkeznünk a kultúra és gazdaság fegyvereivel, honvédnek, a szó legnemesebb, leghumánusabb értelmében honvédnek kell nevelnünk mindenkit ebben a hazában! Feledni egy pillanatra se feledjünk, hanem a szörnyű időknek szörnyű emlékei figyelmeztessenek arra bennünket, hogy minden percet fel kell használnunk, minden erőnket ki kell fejtenünk, hogy nemzetünket Európa szívében oly hatalmassá tegyük, hogy többé senki se gondolhasson megsemmisítésünkre.

Vannak belső ellenségeink is, akik a nemzet legnagyobb veszedelmének idején kezdték a nemzet gyökereit rágni. Azokra a lelkiismeretlen kufárookra gondolok, akik a háborút arra használták föl, hogy illetéktelenül, mások szenvedésének, éhezésének árán meggazdagodjanak. Ilyen ellenség ellen nem véd meg más, mint a műveltség, az erkölcs és a hazaszeretet. Ugyanazok az eszközök, amelyek nélkülözhetetlenek külső ellenségeinkkel szemben való védekezésünkhöz is.

Nekünk, mint a Magyar Földrajzi Társaságnak, tanítómes-terül kell odaállnunk a magyar nemzet elé s minden módon tanítani azt éppen azokra az ismeretekre, amelyek talán mindennél fontosabbak a honvédelem, a nemzeti kultúra és erkölcs és a gazdasági fejlődés ügyében. Igen, a földrajz tanítja megismerni saját hazán-

kat és ellenségeinket, a földrajz tanítja meg az embert a honvédelem módjaira és eszközeire. A földrajz mutat útát arra, hogy gazdaságunkat hol lehet, hol kell fejleszteni, kereskedelmünket merre kell irányítani, külföldi összeköttetéseinket hogyan kell helyes útra terelni. És végül a földrajz, a jól és helyesen tanított földrajz, mint valósággal filozófikus tudomány, a legmagasabb rendű erkölcsi érzék nevelője. Hisz lehetetlen, hogy ne legyen humánus filantrópus, ne legyen a legnagyobb mértékben altruista az, aki látja a teremtésnek ezt az egyes-egyedül nem sikerült alkotását, ezt a nyomorult embert itt küzdeni a természet erőivel, az állatok millióival és önönmagával. A sárba gyúrt kis szikra fel-fel villanik, az égi láng meg-meglobban, de hamar elnyeli az önzés, a butaság, a tehetetlenség ragadós sara. A forró égöv őserdeiben, a paradicsomi bőség és gondtalanság világában maga az ember kínozza önmagát. Körülvéve képzelettel magát ellenséges szellemekkel, azoktól irtózik és fél, azokat kergeti, azoknak könyörög egész életén át. Brutális, önző és telhetetlen, embertársaira vadászni jár. Oh, ne higyjétek, hogy boldog az ember ott a paradicsomban! A félművelt népek fölött kegyetlen zsarnokok dühöngenek, rabszolgaságban, vagy páriasorson sínylődik az emberek legnagyobb tömege. S tán ezek közt a kiváltságosak lehetnek boldogok? Dehogy! Reszketnek saját árnyékuktól, éjjeli álmukat véres hullák, akasztott emberek és fájdalomban megőrült családtagok rémképei zavarják. A középkorban kiforgatta az ember, óh, a rettenetes torzalak, az ember! kiforgatta a legszebb, legnemesebb, legönzetlenebb krisztusi eszméket is, véres kardra tűzte a keresztet s lobogtak a máglyák, nyikorogtak a kínzókamrák eszközei. A felebaráti szeretet tanából lett a rabszolgakereskedés, az amerikai vörösbőrűek kiirtása, a sipoy-lázadók ágyú elé kötözése s ki tudná még elszámolni mi? Afrikában, Ausztráliában égő sebeikkel idéznek elő forradást az emberek saját testükön cifraságnak, az indiánusok présbe szorítják a kisdedek fejét, a kínai nők elnyomorítják a lábukat, nálunk latin nyelvbölcsélettel kínozzák a 10 éves gyermekeket, csupa emberi gyarlóságból, megrögzött rossz szokásból. Hány család ment tönkre a divat örületei, a szeszes italok, a kártya, vagy egyéb tökéletes ostobaságok miatt! Aki ezt mind a geográfus szemével látja, lehetetlen, hogy meg ne sajnálja az embert. Érzést, gondolkozást, egy adag jó és szép tulajdonságot adott neki a természet s mindehez sokkal nagyobb tömegű gyarlóságot, gonoszságot és butaságot: s most itt vergődik szép és rút, nemes és nemtelen, nagyszerű

és aljas közt s küzdelme, ha más-más szellemi nivón is, de leginkább ugyanazon az erkölcsi nivón egy és ugyanaz marad. Igazán a legsajnálátraméltóbb valamennyi teremtmény között s ezért mindnyájunknak emberbarátoknak, elnéző, megbocsájtó bírának kell lennünk s igyekeznünk rajta segíteni.

De csak akkor ilyen nagy etikai jelentőségű a földrajz, ha nem vetkőzik ki természettudományos gondolkozásából. Csak akkor, ha megismerteti a körülöttünk folyó tüneményeket s látjuk, hogy mily szűk határok közé és mégis milyen bonyolult tüneményhal-mazat közébe helyezte a természet az embert. A légkörnek 3—4 km széles szférája az, ami az emberi lét számára ki van jelölve s itt a levegő, víz és szárazföld érintkező felületén, a föld belső és külső erőinek küzdőterén, ahol földrengés és hegyképződés, vulkáni kitörés és tengerjárás, eső és vihar, fagy és villámlás óriáserői küzdenek, egy sok generáción keresztül kihalt állatvilág óriási temetőjén, folyton változó topografia és folyton ingadozó, nagyokat lükettető éghajlat ölében ennek az egyetlen geológiai korszaknak vagyunk a hősei, egy eljövendő, következő korszakban már csak vezérkövületek, s megkövesült csontjainkról talán úgy beszélnek, mint mi a vérengző, gyilkoló szauriusokról . . .

A helyesen tanított geografia leszoktat bennünket arról az elbizakodottságról, hogy világtörténelemnek nevezzük a mi ádáz csetepatéinkat itt Európában s messzebb tekintsünk, az egész emberiséget felöleljük s megismerjük, mennyire nem ura magának, hanem valóságos játékszer a geográfiai tényezők kezén! Hiába arrogáljuk az embernek, hogy maga irányíthatja történetét. Csak olyan, mint a tutajos, aki itt-ott egyet segít, vagy egyet ront a természetes haladás rendjén, de bizony kénytelen tutajával a folyam medrében maradni s bizony csak a víz viszi őt és tutaját. A természetes, geográfiai fejlődést elősegítheti valamely nagy ember, aki akár valódi nagy szellemi képességei miatt, akár azért, mert véletlen társadalmi helyzeténél fogva sok ember cselekedetét irányíthatja. Az ilyen szerencsés nagyok, egy Szent István, egy Bismarck örökbecsűt alkothatnak. Más nagyok, más kiválók a természetes fejlődés, a geográfiai tényezők ellenére ragadják magukkal népüket, mindig a katasztrófába. Természetellenes alakulások, mint egy Nagy Sándor, vagy egy Napoleon birodalma, össze fog omlani s eltemeti alkotóit.

Nem történelmi materializmus ez, nem is fatalizmus. Csak elismerése annak, hogy az ember történetét a Földön geográfiai

tényezők irányítják. A geográfiai tényezők tudatos, vagy öntudatlan fölismerésében és az ehez szabott politikában rejlik a nemzetek hosszú életének, nagyságának s ezzel együtt a nemzetet alkotó egyének boldogságának titka. A megismert igazság ellen való tusakodás, vagy teljesen elfogult tudatlanság kell ahoz, hogy valaki a geográfiai tényezők jelentőségét föl ne ismerje s azoknak jelentőségét el ne ismerje.

Vegyünk csak néhány egészen egyszerű példát. A föníciai nép bizonyára nem lett volna hajós nép, ha véletlenül a mongol pusztákra vetette volna őt a sors. Ugyebár, ez nagyon is banális, együgyű dolognak tetszik, pedig éppen ilyen abszurdumokra jutunk mindig, ha a geográfiai tényezőket figyelmen kívül hagyjuk. De menjünk tovább. A föníciai nép akkor sem lett volna nevezetes hajós és kereskedő nép, ha véletlenül a sors pl. a Szomáli partokra vetette volna őket. Mert az akkori technikai eszközöknek megfelelően, egyedül a Földközi-tenger volt alkalmas arra, hogy ilyen nagyarányú tengeri kereskedelem és hajózás fejlődjön ki rajta. De hisz' ezt sem kell sokat magyarázni. Minden erősen tagolt tengerpartvidéken ügyes hajósnép fejlődött ki: a hátsó-indiai szigetvilágban a malájaiak, a nyugatindiai partokon a mája-indiánusok tengeri kereskedelme emelkedett olyan magas fokra, amint ezt az illető népek akkori műveltségállapota lehetővé tette.

De talán a föníciaiak akkor sem lettek volna oly hamar kitűnő hajósnépek, ha a szíriai partszegély mögött dúsan termő síkságok, sűrű lakóság befogadására alkalmas területek lettek volna. Meg tudtak volna akkor ott is élni, nem lettek volna kénytelenek veszedelmes hajóútakra vállalkozni. De a véletlen oda helyezte őket egy sanyarú, köves, sziklás partszegélyre, amely mögött a Líbanon bércei emelkednek a hóhatárig. Rossz helyzetük kényszerítette őket a más foglalkozásra. Miért nem lettek az egyiptomiak olyan kitűnő hajózó kereskedői a Földközi-tengernek? Ők is ügyes hajósok voltak, de messze elmaradtak a föníciaiak vagy foinikok mögött. De méltán felvethetjük azt a kérdést is, hogy hajósnép lett volna-e a foinik nép, ha teljes sivatag terül el a partok mögött s nem sötétlettek volna ott a Líbanon lejtőin a pompás cédrusok, amelyekből hajóikat építették.

Mindezek a feltételek körülbelül éppen így megtalálhatók az Atlasz északi lejtői előtt is, a tengerparton. Ott is szűkösen van művelhető föld, de mégis bővebben, mint a Líbanon lejtőin. Ott is a Földközi-tenger mentén vagyunk. Az Atlasz partvidékén is fej-

lődött ki nevezetes hajózás már az ókorban, de azt a föníciaiak ültették át, mert hisz' jó talajra, hasonló viszonyokra találtak itt, mint Föniciában. A középkorban és az újkorban is igen ügyes hajós és kalóznépek laktak itt, a földközi-tengeri kalózkodás igen nagy arányokat öltött s a Hansa-városoknak, XIV. Lajosnak, sőt még Napoleonnak is volt vele dolga.

De hogy ezen a parton nem fejlődött ki önmagában ugyanaz a nagyszerű tengerhajózás, mint Föniciában, annak más geográfai tényező volt az oka.

A föníciai sémi eredetű nép magas kultúrát nyert keletről, Mezopotámiából. Csakis ez a magas kultúra tette lehetővé, hogy olyan magasra fejlődött kereskedelmi élete legyen ez ügyes hajósoknak. Csakis művelt nép, rendezett társadalmi viszonyok s az ezekkel együtt járó nagy népsűrűségű lakóság körében fejlődhetik ki ilyen rendezett tevékenység. Élet- és vagyonbiztosság, szerződések betartásának kötelezettsége, társadalmi és ipari együttműködés lehetősége nélkül kereskedelem nem fejlődhetik ki. Ehhez pedig meg lehetősén magas kultúra kell.

Eszerint hát mégis mondhatná valaki, hogy a föníciai kereskedelem és hajózás kifejlődéséhez a geográfai tényezőkön kívül az emberek műveltsége, a művelt emberek egyénisége is szükséges. Ez igaz. De azonnal felvetjük az ellenkérdést, hogy ennek a műveltségnek nincsenek-e geográfai okai? Vajjon a műveltség a Föld minden helyén kifejlődhetik-e önmagában, avagy vannak-e erre kiválóan alkalmas földrajzi helyek s viszont vannak-e olyan helyek a Földön, amelyek műveltség keletkezésére egyáltalán nem alkalmasak? A föníciaiak érdeme-e, velük született emberi tulajdonság-e, hogy ők műveltek lettek már az ókor homályos kezdetein, míg az Atlasz lábánál lakó népek ezt a műveltséget csak sokkal később, kívülről történt besugárzás hatására nyerték el?

Azt hiszem, a Földön minden népben megvan a művelődésre való hajlandóság, ez az az emberi tulajdonság, amely éppen az állattól megkülönbözteti. Nem mondhatjuk, hogy minden ember egyenkint ilyen tulajdonságú, de az emberekre általában, különösen pedig valamely népre nézve ezt az igazságot megdönthetetlennek vehetjük. De kétségtelenül kimutatható, hogy egyes népek minden külső befolyástól elzárva, hosszú évezredekken keresztül sem voltak képesek műveltségüket a legkezdetlegesebb állapotból kiemelni, míg más népek, ugyancsak minden külső befolyástól elzárva, oly magas műveltséget értek el, hogy bámulattal kell meg-

hajolnunk előtte. A népek egyedeinek egyéniségén múlik-e ez, vagy pedig más tényezők játszanak közre?

A népek egyéniségei közt, ugyanazon a kultúrális nivón is kimutathatók bizonyos különbségek. Az észak-amerikai Unio néger lakóságáról mondják azok, akik nagyon jól ismerik őket s minden irányban elfogulatlanul tudnak itélni, hogy nem képesek olyan szellemi és etikai életre, mint a fehérek s még a rézbőrűekkel sem állják ki a versenyt.

Ez lehet igaz, lehet tévedés, itt nincs módomban a kérdést behatóan megvilágítani. Saját meggyőződésem is az, hogy ez a különbség fennáll. De semmi lehetetlenség és semmi feltűnő nem volna benne. Ha lehetnek az egyes emberfajok közt elég lényeges antropológiai, sőt anatómiai különbségek is, miért lenne kizárva a szellemi képességekben is sokféle mennyiségbeli és minőségbeli különbség. Az egyének közt is látunk feltűnő különbségeket: az egyik művészi, a másik tudományos irányú tehetségekben válik ki embertársai közül, némelyiknek veleszületett magasabb etikai érzéke van, a másinak ugyanez az érzéke fejletlenebb. Elvégre az etikai érzék nem egyéb, mint a fajfenntartás ösztönének egy megnemesbült, erősen komplikálódott fejlődésfokozata. S az állatok közt is mutatkoznak egyéni különbségek a fajfenntartás és fajvédelem ösztönének mértékében.

A népek közt is feltehetünk tehát ilyen szellemi téren mutatózó faji különbségeket, de ezek semmi esetre sem lehetnek olyan nagyok, hogy tisztán ezeknek tulajdonítsuk azt, hogy valamely nép külső behatásoktól menten műveltebbé, a másik meg, ugyancsak minden külső hatás kizárásával, kevésbé művelté lett. Már csak azért is lehetetlen, mert ugyanolyan fajú és szellemi képességű népeket még ma is igen különböző fokán találjuk a műveltségnek s még nagyobb különbségek mutatkoztak régibb időkben. A legfeltűnőbb különbségre az amerikai indiánusok körében lehet rámutatni: a mexicói és perui indiánusok műveltsége messze felette állt a többi amerikai indiánus műveltsége fölött, de milyen nagy a különbség az abessziniai népek és környezetük műveltsége közt, vagy pl. a beludzsok és a perzsák között, pedig mindkét népfaj ária.

De még azt a kérdést is joggal fölvethejtük, hogy ilyen faji különbségek keletkezésének nem lehetnek-e szintén geográfiai okai? Az emberi nem fajokra való bomlásának rejtelmes kérdéséhez érkezünk, amely előtt egyelőre meglehetősen tudatlanul kell megállnunk.

Térjünk tehát vissza arra a kérdésre, hogy a geográfiai helyzet lehet-e befolyással emberi művelődés gyorsabb, vagy lassúbb fejlődésére? Mert hisz' nem igen tagadható, hogy a népek műveltsége minden körülmények között változik, egyenlő már csak valószínűségi okokból sem maradhat. Vagy süllyed, vagy emelkedik. Az emelkedés azonban lehet oly minimális, hogy évezredekken keresztül alig vesszük észre és lehet oly gyors, hogy rövid időn belül rendezett társadalmi állapotba, rendezett vallási felfogások közé s az írni-olvasni tudás nagy mesterségéig emeli az embert.

Egyéniségétől függ-e ez, vagy geográfiai helyzetétől? Népeket és nem egyéneket értsünk itt! Közbe dobhatná valaki meggondolatlanul azt a feleletet, hogy egyiktől sem, hanem a történelmi eseményektől, azoknak indítója, irányítója pedig állítólag egyes-egyedül az ember.

Mivel egyelőre minden külső behatást kizártunk, tehát csakis olyan történelminek nevezett eseményekről lehet szó, amelyek belviszálykodásokon, vagy belső egyetértésen alapulnak. A viszálykodás általános emberi tulajdonság. Nem turáni átok az, nem faji sajátága a magyarnak, mert hisz' minden népfaj és minden nemzet története tele van belső viszálykodásokkal. Ezek az egyenetlenkedések néha csak szelíd pártoskodásban, néha gúnyolódásban, máskor gilyotinnal dolgozó francia forradalomban mutatkoznak. Hozzá tartoznak ezek az emberhez, mint az önzés, az irigység, a telhetetlenség. Ezek együtt jellemzik az embert. Ez a viszálykodás némely nemzetre nézve kevésbé veszélyes, más nemzetre nézve katasztrófát jelenthet. A lengyel nemzet egy cseppet sem volt viszálykodóbb, mint a magyar s a lengyel belepusztult, a magyar még eddig nem. De ha a lengyelek laktak volna Magyarországon és a magyarok laktak volna Lengyelországban, akkor ma mi nem volnánk sehol, úgy, mint annyi turáni fajrokonunk az orosz síkságokon, de élne a lengyelség a Kárpátok ölében. Mert a geográfiai helyzet teszi a viszálykodást veszedelmessé, vagy kevésbé veszedelmessé. Lengyelországnak nincsenek fizikai-földrajzi határai, tehát viszálykodása katasztrófát okozott, nekünk a sors kegyelme kitűnően határolt földrajzi egységet juttatott, tehát minden viszálykodásunk ellenére is fennmaradtunk még eddig.

A belviszályokból származó történelmi események késleltethetik, vagy siettetik a műveltség fejlődését, de nem okai annak és nem okai az ellenkezőnek sem. Ez a történelmi eseménysorozat állandó kísérője a népek fejlődésének. Mint mondtam, egyes kiválók

akár saját magukban rejlő, akár helyzeti energiájuk folytán siettethetik, vagy késleltethetik a fejlődést, de az emberi élet arasznyi határain belül efemeris jelentőségűek. Mint ahogy a hőmérséklet emelkedik tavasszal a téli hidegekből a nyári melegekbe, közbe-közbe visszasüllyedve egész a fagyásig, de azért meg nem akadályozhatják ezek az efemeris jelenségek, az időjárásnak ezek a szélsőyes epizódusai, hogy télből nyár ne legyen.

Igen könnyelmű és meggondolatlan vélemény volna tehát a belső történelmi eseményeket odaállítani, mint a művelődés változásának alapokát. A művelődés változásában mutatkozó ingadozásoknak igenis ezek a belső történelmi események lehetnek az okai.

Észerint tehát sem a népek egyéni vagy faji sajátosságai, sem a történelmi események nem lehetnek okai a művelődés egyirányú, általános változásának, hanem csakis a geográfiai tényezők. föltéve, hogy külső hatást kizártunk. A külső hatás magától záródik ki akkor, ha valamely nép magasra emelkedik környezete fölé. Ez annyit jelent, hogy külső hatások nem voltak képesek a művelődés emelkedő irányzatának megváltoztatására, mert hisz' alacsonyabb műveltségű néptől magasabb műveltség sehogyan sem származhatik. semmiféle hatással.

Elérkeztünk tehát oda, hogy magában, függetlenül fejlődött műveltség lehetőségének egyedüli oka csakis a földrajzi tényezőkben kereshető.

Kérdés már most, melyek azok a geográfiai tényezők, amelyek önálló műveltség fejlesztésére alkalmasak?

Oly bonyolult ez a probléma, hogy deduktíve igen nehezen közelíthetnők meg. Empirikus megállapításokhoz kell fordulnunk, nézzük meg, hol keletkeztek önálló műveltségek s ezeknek a műveltségeknek szülőföldjét jellemző geográfiai tényezők közül melyek közösek valamennyivel?

A biztosan önállóan fejlődött műveltségek közül emeljük ki 1. a mezopotámiai, 2. egyiptomi, 3. baktriai, 4. kelet-turkesztáni (khinai), 5. mexicói és 6. perui műveltségeket. Ez a két utóbbi különösen kitűnő példa, mert ezekben minden külső hatás teljesen ki van zárva, míg az előbbieket egymásra mégis némi hatással voltak. Nem analízálom mindegyik területnek geográfiai tényezőit, csak rámutatok arra, hogy valamennyi félig, vagy egészen sivatagos éghajlatú terület s rajtuk csak a csapadék mesterséges pótlásával, mesterséges öntözéssel lehet földet művelni. Egyéb geográfiai tényezőkben nem nagyon hasonlítanak. Peru a forró égövön van,

a többi a mérsékelt, de az ős-kinai oázisok vidéke elég hideg éghajlatú. Az egyik síkságon van, a másik széles folyó-kanyonban, a harmadik óriási kiterjedésű síkság szélén, a negyedik sivatag és hegylánc érintkező vidékén, az ötödik és hatodik nagy magas medencékben.

Ugy látszik tehát, hogy a mesterséges öntözés lehetősége és nélkülözhetetlensége az a legfontosabb geográfiai tényező, amely az önálló kultúrák keletkezésére különösen alkalmassá tesz valamely vidéket. S csakugyan, a Földközi-tenger medencecsoportjában azon a két vidéken, amely egyedül alkalmas arra, hogy nagyszerű öntöző-berendezésekkel nagyszámú népesség nagy államalakulást hozzon létre, tudniillik Egyiptomban és Mezopotámiában, két olyan nagyszerű műveltség keletkezett, amelyekben gyökerezik ma az egész európai művelődés. Ezeknek a kultúrákóhóknak kisugárzása tette művelté a környező vidékek népeit is. Ennek a közelsége tette művelté a föníciaiakat is.

Minden kétséget kizár, hogy a föníciai nép műveltségének egész anyagát Mezopotámia felől kapta s talán egyiptomi hatásokkal gazdagította. De ez csakis földrajzi helyzete következtében volt lehetséges. Ha a föníciai nép valahol az Atlasz vidékén telepedett volna meg még alacsony műveltséggel, nem lett volna képes odáig fejlődni, hogy a Földközi-tenger első hajósnépe legyen. A mezopotámiai sugárzás körében sütkérezett, ott nyerte azt az energiát, kisugárzás útján, amely nagy hivatásának betöltésére alkalmassá tette.

Megint tehát a geográfiai helyzet az, amely mint végső ok, egy nép egész történetét megmagyarázza. A mezopotámiai műveltség más népeket is áthatott, más népeket is képes volt ebben vagy abban az irányban jelentős magaslatra emelni, de egyik sem lett oly korán hajósnép, mint a föníciai, mert egyik sem jutott olyan vidékre akkor még, amely a hajózó kereskedelem kifejlesztésére olyan alkalmas volna, mint Fönícia.

Még csak az a kérdés várna megvilágításra, hogy a külső történelmi események, vagyis egyik népnek a másikra való hatása, akár békés, akár fegyveres eszközökkel, összefüggésben vannak-e geográfiai tényezőkkel?

Kétségtelen, hogy a háborúk, népmozgalmak túlnyomó nagy részének gazdasági oka van. Az ilyen háborúknak és népmozgalmaknak geográfiai okokkal való összefüggése minden kétségen felül áll. De vannak olyan háborúk is, amelyek valamely nép hatalmi

terjeszkedésének következményei. Az ilyeneknek oka is legnagyobb-részt gazdasági, tehát ezzel együtt geográfiai tényezőkben van.

De kétségtelen, hogy sok háborút egyes kiváló energiájú egyének hatalmi vágya szült. Nagy Sándor, Napoleon, Péter cár stb. mindenesetre egyéni okai voltak sok háborúnak. Az ilyen háborúkra azt mondhatjuk, amit a belvillongásokra mondtunk: indító oka az ember általános természetében rejlik, az izgága, hatalomra vágyó, alkotni és tenni törekvő ember nyughatatlanságának következményei. De éppen az ilyen háborúk azok, amelyek rendesen egészen mulékony, tűnékeny jelenségek, nagy, igazi nagy és jelentős történelmi átalakulásokat nem szoktak maguk után vonni, kivén, ha a természetes fejlődést előmozdítják. A természetes fejlődés ellen cselekvőket elsöprik a geografia kérlelhetetlen törvényei . . .

Bizony, a geográfiai tényezők hatása a világtörténelemre sokkal, de sokkal nagyobb, mint azt általában képzelik s a történelem nagyon is kevésbé érthető zürzavarnak, értelmetlen hadakozásnak látszik, ha a geográfiai tényezőket nem vesszük kellőleg figyelembe. Ide vagyunk kötve, ehhez a kissé szabálytalan, forgó, keringő, bólongató égitesthez, annak is legszorosabban szilárd felületéhez s ha a felszínén csak kétszer annyi víz volna, mint ma van, ha a körülvevő levegő összetételét csak néhány percenttel megváltoztatnók, vagy a levegő alsó határán a hőmérsékletet csak 100°-kal megváltoztatnók lefelé, vagy fölfelé, kipusztulna az emberiség tökéletesen, pedig ezek a változások olyan kicsinyek még bolygónk kicsiny méreteihez képest is, hogy alig bolygatnák meg a természet rendjét a bolygórendszerben.

Amikor tehát legalább sejtjük, hogy a geográfiai tényezőknek elhatározó befolyása van az egész emberiség életére, történetére, amikor tudjuk, hogy minden fejlődés a geográfiai tényezők megértésével és a geográfiai tényezőknek öntudatlan vagy öntudatos felhasználásával történhetik egyedül, amikor tehát tudjuk, hogy a mi nemzetünk jövőjét is egyes-egyedül az fogja megszabni, hogy miként alkalmazkodunk a természetadta körülményekhez, amikor egész létünk vagy nem létünk kérdése azon fordul meg, hogy politikusaink jól ismerik-e ezeket a geográfiai tényezőket s népünk kellőleg tájékozva van-e közöttük, akkor szabad-e a geografiát olyan barbár módon leszorítani a középiskolai oktatás legalsó fokozataiba, szabad-e minden más képzelt hasznosságú tárgyat, megrögzött és rég elavult felfogások csökönyös föntartása kedvéért a geografia elé he-

lyezni? Szabad-e úgy bánni a mi tudományunkkal, hogy még csak annyiban sem tekintik egyenrangúnak a többi tudományokkal, hogy legalább érettségi tárgy legyen? Szabad-e érettségi bizonyítványt adni oly fiatalembernek kezébe, akiről nem tudjuk, hogy tudja-e vajjon, mi az Egyesült-Államok fővárosa, tudja-e, hogy merre van Kelet-India és merre Nyugat-India? Ezt nem kérdezzük a jelölttől, de azt igenis tudnia kell, hogy ki volt Faludi Ferenc, azt tudnia kell, hogy a „quo usque abutere“ utolsó szavában melyik a hosszú magánhangzó, azt is okvetetlenül tudnia kell, hogy mik voltak Sulla törvényei s hogy mit mondott Caesar, mielőtt kilehelte volna lelkét! Szabad-e érettségi bizonyítványt nyomni egy fiatalember kezébe, mielőtt meggyőződünk volna róla, hogy el tudja-e sorolni Magyarország vármegyéit, tudja-e azoknak legalább fővárosait? Szabad-e érettségit nyomni a fiatalember kezébe, mielőtt meggyőződünk volna, hogy el tudná-e legalább azt mondani, hogy miféle országok határosak hazánkkal? Fogadni mernék akármibe, hogy az érettségit tett ifjak 90%-a nem tudná elmondani a határos országokat és tartományokat!

Hát aztán, mire a felsőbb iskolát is elvégzi a fiatalember, vajjon mit tud a földrajzból? Bátran kimondhatjuk, hogy abszolút semmit!

És így nevelt nemzedéktől várjuk mi, hogy gyakorlatilag tud jó hazafi lenni? Ilyen nemzedéktől várjuk, hogy ne ékesszólással, ne hazafias versekkel, ne kerekded tárcákkal, hanem tettekkel legyen hazafi?

A középiskolai geográfiai oktatás szörnyű állapota, a legfontosabb tudománynak ez a lelkiismeretlen háttérbe szorítása okozza aztán, hogy hazánkban a földrajzi tudás rettenetes gyenge lábon áll.

Rikító példát tudok éppen most fölemlíteni. A Földművelésügyi Miniszterium tudtával és jóváhagyásával kísérletezik egy furesza ember az ampelológiai intézet udvarán azzal a nem csekély feladattal, hogy eloszlassa a felhőket az égről. Egyik napilámpunk naponkint közli közreadott bulletinjeit, amelyben vakmerő humbuggal jelenti be, hogy mennyi felhőt oszlatott el és mennyi esőt akadályozott meg. Jelentéseiben a tünetmények magyarázatára is ki-kitér s pl. azt állítja, hogy az esőfelhők úgy keletkeznek, hogy a magasban lebegő cirrusok leszállnak s azokból lesz az esőfelhő. Állítólag elektromos sugarakat lövell az égre s azok képesek eloszlatni a felhőket. Tisztelt Közgyűlés! Más országban, legalább művelt országban vagy a bolondok házába csuknák az ilyen embert,

vagy pedig letaszítanák oda, ahova való, a garabonciás diákok, a ráolvasó asszonyok és a jövődömondó cigányasszonyok közé. Nálunk azonban akkora a geográfiai tudatlanság, hogy még komolyan is vesszük ezeket a tökéletes sületlenségeket.

Még egy másik diszpéldáját is fel tudom említeni a magyar geográfiai tudatlanságnak. Hunyad-vármegyében, a Lunkányi-völgy legmélyén, alig hozzáférhető vadregényes vidéken nyílik a csoklovinai Cholnoky-barlang szűk nyílása mintegy 150 m magasságban a járhatatlan patak-völgy felett. Irtatlan erdőség, érintetlen vadon sziklavilág veszi körül, szinte Jókay némely leírása jut az eszünkbe. Csoklovina falutól jó 2 órajárás, amíg az ember gyalogösvényen a barlanghoz jut. Olyan, mint minden barlang. Fenekén temérdek kő és sáros agyag közt sok pleisztocénkori medvecsont hever. A barlangban lévő medvecsont kitenne 20—30 szekér tarát. De ha az ember ki akarná ásni, legalább 100—200 vaggon követ és agyagot, meg mészkérget kellene eltávolítania. És akadt magyar tudós, aki kikürtölte, hogy a barlang lerakódása értékes foszfáttartalmú trágya! Akkor hirdette ki, amikor tudta, hogy a barlangban nagy jelentőségű tudományos ásatás folyik. A barlang kapzsi tulajdonosa azonnal lezáratta a barlangot s most félő, hogy a tudományra nézve elveszett. Éppen olyan áruháza ez a tudományra nézve, mint amilyen áruháza a most folyó háborúban cseh katonák követtek el. De emellett a közönség tökéletes félrevezetése, mert a csontanyagot a legnehezebb viszonyok közt kifejteni, kiszállítani, szekérre rakni s 6—7 óráig, útnak alig nevezhető csapáson át kiszállítani oly képtelen költségbe kerül, ami százszorosan felülmúlja a nyerhető csont értékét. No ilyen is csak Magyarországon történhetik meg!

De hisz középiskolai oktatásunk csökönyös iránya miatt a képzőművészeti tudás is olyan elmaradott, hogy hasonló humbugokkal ott is fel lehet ültetni a közönséget. Kitépett irkalapokra kent, tökéletesen izléstelen mázolásokat ki lehet állítani, mint műremekeket és 100 koronájával lehet kínálni! Vagy hát képzőművészeti remekeink nem olyan értékes alkotások, mint középszerű versfaragók lírai ömlengései? Egy Munkácsy, egy Benczúr, vagy egy kassai dóm nem érdemel meg annyi analízist, mint Czuczor Gergely, vagy egy Tinódi Lantos Sebestyén?

Művészettörténeti irodalmunknak méltó párja a geográfiai irodalom. Egy-két kiváló alkotáson kívül alig van számbavehető termék. Milyen messze vagyunk a külföldtől! Milyen óriási pl. a német geográfiai irodalom s milyen remekeket találunk közöttük.

Csak geográfiai folyóirat több van Németországban, mint amennyi tudományos folyóirat összesen nálunk. A helyes arány egy tizedrész volna, mert hisz' mintegy 100 millió némettel áll szemben 10 millió magyar, de nem hiszem, hogy egy 50-ed résznél jobban állnánk. Nekünk csak egyetlen egy geográfiai folyóiratunk van, amely egy évben tán összesen 30 íven jelenik meg, hisz' ez tartalomban alig éri föl a *Petermann's Geographische Mittheilungen* egy tizedrészét, ha figyelembe vesszük, hogy mennyivel több van a német folyóirat egy-egy ívéen, mint a mienkén!

És a minőség! Alig van hazánkban igazi geográfus, alig tudunk igazi geográfiai leírásokat közölni. A mi geográfiai leírásaink elmondják a vidék geológiáját, néhány összefüggéstelen számadatot a klimatografiáról, aztán szóval elmondják, minden okozati összefüggés nélkül a térképet, végre *per longum et latum* a vidék történetét s ezt nevezik geografiának. Az Osztrák-Magyar Monarchia írásban és képben, meg a Magyarország Vármegyéi és Városai című, legnagyobb terjedelmű földrajzi kiadványaink fényes példái ennek, ezek mutatják meg igazán, hogy hogyan nem szabad geográfiai munkát írni.

Maga a Földrajzi Társaság sem jár elől jó példával. Nincsenek igazán szakszerű kiadványaink. A M. Földr. Társ. Könyvtára c. kiadványsorozatunk nagyon népszerű, leginkább utazások leírását tartalmazza. Igen hasznos és szép könyvek ezek, de teljesen népszerűek. Nem lehet másként az ilyen könyveket kiadni. Folyóiratunk nagy nehézségekkel küzdök a népszerűség és szakszerűség határmezsgyéjén. Népszerűen kell írnia, mert hisz tagtársainknak igen nagy része laikus, de a szakszerűséget sem zárhatja ki egészen, mert hisz' akkor szakszerű geográfiai cikkek megjelenésére nem volna hely s Társaságunk szakemberei nem vennék kezükbe a lapot.

Mindezen segíteni kell. Most próbáljuk meg, nem lehetne-e szakszerű könyvek kiadására, rendszeres kiadására az eszközöket megteremteni. Hazánk egyes részeinek monografikus feldolgozására bizottságaink biztosították a lehetőséget. A Balaton-Bizottság nem sokára befejezi működését, az Alföldi Bizottság szerényebb eszközökkel, sokkal nagyobb arányú tevékenységbe fogott. De ezenkívül kellene még szakszerű publikációk, különösen a legnagyobb eredményű magyar tudományos munkásság számára. T. i. hazánkban a legnagyobb, külföldön is általánosan elismert tudományos munkásság mindig Kelettel és a magyarok eredetével volt kapcsolatos.

Legnagyobb utazóink ilyen irányban dolgoztak. Eredményeik világra szóló jelentőségűek. Legalább az ilyenféle tanulmányoknak legyen ezentúl állandó organuma. De nem zárkozunk el attól a gondolattól sem, hogy általában szakszerű könyvkiadvány-sorozat jelenjék meg Társulatunk égisze alatt, amelybe beletartoznának a keleti tanulmányok is. Igen sok kitűnő és nagy mű jelennék meg, ha kiadása már eleve biztosítva volna.

Legsürgősebb kérdésnek tartom folyóiratunk kettéválasztását. Amint előadásainkat ketté választottuk és tartunk népszerű és szakszerű előadásokat, azonképpen folyóiratunk is kettő legyen: egy tisztán népszerű és egy tisztán szakszerű. Ez sokkal könnyebb feladat s a magyar geográfiai tudás elterjesztésének és a magyar geográfiai tudás emelésének ez volna a legfontosabb eszköze. Reméljük, hogy a háború befejezésével azonnal megindíthatjuk ezt a két folyóiratot egyszerre s Társaságunk nem is remélt felvirágzás elé néz.

Ezzel kapcsolatban temérdek más munka vár reánk. A földrajz nagy nemzetnevelő hivatása, kulturális és gazdasági jelentősége, honvédelmi fontossága föltétlenül megkívánja, hogy a Földrajzi Társaság minden tagja, ennek tudatától áthatva, tegyen meg minden lehetőt a földrajzi tudományok fejlesztésére, emelésére. Ragadjuk ki a földrajzot nevetséges és felháborító középiskolai helyzetéből, létesítsünk helyes szakszerű és népszerű földrajzi irodalmat, tegyünk lehetővé külföldi, különösen keleti expedíciókat s tegyünk minden intelligens magyar család asztalára egy jó magyar térképatlaszt, amelyből germanizmusok nélkül tanulja meg az ember a külföldi helyneveket s nem honosodnak meg olasz városok német nevei annyira hazánkban, hogy ezekre a tökéletesen német nevekre legtekintélyesebb tudományos testületünk most készül éppen ráütni a magyar nyelvkincstár hivatalos bélyegét.

A mostani háborút is részben a más nemzetek jogainak nem tisztelése, a túlságba és helytelen irányba vitt sovinizmus idézte elő. Mi nem akarjuk tűrni, hogy a németek és osztrákok német nevükön nevezzék városainkat, de mi törvényszerűleg akarjuk kimondani itthon azt, amit a németeknek nem akarunk megengedni. Elvégre mindenkinek saját ízlése szerint, tessék, nevezze mindenkinek a külföldi városokat és helyneveket, ahogy neki tetszik, a saját logikája szerint. De ha hazánkban az emberek jobban tudnák a geográfiát, nem hoznának ilyen testületi határozatokat, amivel kompromittálják azt az egész nemes célú mozgalmat, amelyet megindítottunk a Klausenburg. Kronstadt. Ofen-Pest ellen.

Geografiai általános tudásunk emelése nélkül ezt a sok visszasszásságot, a felhőszlatásokat, a csodálatos érettségi vizsgálatokat, a Lipcse és Genua szavaknak nemzeti színbe való öltöztetését nem tudjuk megakadályozni. Dolgoznunk kell tehát egyesült erővel s amikor erre a közös munkára felhívom a Magyar Földrajzi Társaságot, Társaságunk XLIV. évi rendes közgyűlését megnyitom.

Titkári jelentés.

A hadbavonult főtítkár helyett előterjesztette: Dr. Hézser Aurél titkár.

A mult évben ilyenkor kifejezett ama reménységünk, hogy legközelebbi közgyűlésünket békésebb viszonyok között tarthatjuk meg, nem teljesedett be. Az egész civilizációt megbénító világfergeteg még mindig nem akar megszűnni. Egyre újabb és újabb áldozatokat követel. Az a csodával határos erőfeszítés, melyet nemzetünk a háború alatt tett, termelte azt a szívós energiakészletet is, mellyel társadalmunk minden téren a tartós háborúra berendezkedett. Míg az első esztendő a háború dermedt szelének közvetlen hatása alatt csaknem meddő volt a tudományos munkálkodás terén, addig az elmúlt évre fegyvereink dicső győzelmeinek hatása alatt reményteljes megkönnyebbülés nyomta rá bélyegét. Természetesen a békés idők eredményes munkássága a fennforgó viszonyok között el sem képzelhető, mégis elmondhatjuk, hogy munkánk folytonosságának fenntartására és a jövőre való előkészületekre az elmúlt év kedvezőbb volt, mint az azelőtti. Most is megéreztük ugyan a közviszonyoknak a szellemi életre gyakorolt nyomasztó hatását, megéreztük munkatársaink és működő tagjaink távollétét, de amennyire körülményeink megengedték, igyekeztünk dolgozni is.

Társaságunk mult évi működésének a középiskolai földrajzoktatás reformja érdekében kifejtett mozgalom volt a leglényegesebb része. Az e célból a mult év április 15.-én rokontársaságok (Magyar Adria-Egyesület, Néprajzi Társaság, Turáni Társaság) bevonásával tartott társulatközi értekezlet egyhangúan állást foglalt Társaságunk amaz óhajta mellett, hogy a földrajz a középiskolai oktatás keretében kedvezőbb és széles tárgyköréhez méltóbb elbánásban részesüljön. Ez értekezletünkön a m. kir. Honvéd Ludo-